

ІДЕОЛОГ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 60-70-х РОКІВ XIX ст.

У березні цього року минуло 178 років з дня народження видатного українського вченого у галузі кримінального права юриста-правника, автора численних праць з кримінального права, історії права та судоустрою в Україні Олександра Федоровича Кістяківського.

Народився О.Ф.Кістяківський 26(14).03.1833 р. у селі Городище Менського району Чернігівської області. Відомий український правознавець, історик, археограф і громадський діяч, доктор кримінального права з 1868 р., професор з 1869 р., Олександр Федорович - піонер української правової науки. Навчався на юридичному факультеті Київського університету святого Володимира. По його закінченню кілька років перебував на службі в державних установах Санкт-Петербурга. А після того як 1863 р. склав екзамен на кандидата права, знову повернувся до Києва та почав викладати в університеті святого Володимира. Тут 1867 р. захистив магістерську дисертацію, що відома як його наукова праця *«Дослідження смертної кари»*, і є достатньо актуальною і нині. Далі були докторська дисертація, професорська *«мантія»*. Згодом його обирають почесним членом Санкт-Петербурзького й Московського університетів, Московського юридичного товариства, дійсним членом Товариства любителів природознавства, антропології і етнографії при Московському університеті, членом-кореспондентом Відділу Імператорського Російського географічного товариства. Поряд з професійною, О.Ф.Кістяківський займається також громадською діяльністю, яка часто ставала для нього причиною неприємностей по службі. Він стає активним членом *«Старої Громади»* та історичного товариства Нестора-літописця. Близько сходиться з багатьма відомими громадськими діячами, зокрема, О.Русовим, П.Чубинським, В.Антоновичем [1, с.264].

Перебуваючи у колі відомих діячів української історії та культури, О.Ф.Кістяківський сформував у собі стійкий світогляд з твердими переконаннями, що ґрунтувалися на засадах національної свідомості та гуманістично-філософських вчень. На його думку, український вчений, інтелігент на ту пору, їдбдїаї

не міг бути не націоналістом, якщо вважав себе українцем [3]. О.Ф.Кістяківський активно долучився до складання Програми вивчення народних юридичних звичаїв, зокрема *«Програма для збирання юридичних звичаїв та народних поглядів у галузі кримінального права»* (1878).

Він також залишив чималий спадок досліджень народної звичаєвості. Зокрема, цікавою є його праця *«До питання про цензуру звичаїв у народі»*. Але найціннішою і найвідомішою з поміж цих праць є зібраний, систематизований і вперше виданий ним у 1879 р. збірник законів і правил судового устрою під загальною назвою *«Права, за якими судиться малоросійський народ»*; тих законів і правил, які були чинними у першій половині XVIII століття на Лівобережній Україні і які нині є видатною пам'яткою української культури та першим кодексом українського права.

До кола наукових інтересів О.Ф.Кістяківського входили проблеми кримінального права і процесу судочинства, історії права, кримінології, адвокатури, пенітенціарної практики.

Велику науково-дослідну і педагогічну роботу вчений поєднував з адвокатською практикою та громадською діяльністю. Він був визначний правознавець, який систематизував перший кодекс українського права, присяжним повіреним, гласним Київської думи, головою Київського юридичного товариства (з 1879 р.), ректором Київського тюремного комітету (1865-1870), головою адміністрації Городищенських цукрових заводів (1881-1884). Серед основних праць О.Ф.Кістяківського слід назвати: *«Нарис англійського кримінального процесу (за Міттермайером)»* (1860), *«Адвокатура у Франції, Англії та Німеччині»* (1863), *«Виклад основ кримінального права за Наказом імператриці Катерини II»* (1864), *«Про недопущення обвинуваченому способів ухилення від слідства і суду»* (1868), *«Вплив Беккарія на російське кримінальне право»* (1875), *«Нариси волосного суду і народних юридичних звичаїв»* (1872), *«Найголовніші моменти розвитку науки кримінального права»* (1876), *«Розробка питання про пред'явлення цивільним судом питань цивільного права, які виникають при провадженні кримінального суду»* (1877), *«Дослідження про смертну кару»*. О.Ф.Кістяківський - автор *«Елементарного підручника загального кримінального права»* (1875), доповненого і перевиданого 1882 р. під назвою *«Елементарний підручник загального кримінального права, з докладним викладом основ російського кримінального законодавства»* [4, с.69].

Названі праці суттєво збагатили юридичну науку. Їх визначальною рисою є прагнення автора до встановлення об'єктивної природи існуючих правових інститутів і визначення ефективних механізмів їх використання на користь суспільства. Праця вченого «*Молоді злочинці та установи для їх виправлення з оглядом російських установ*» (1878) не втратила актуальності й нині. У кожному правопорушнику О.Ф.Кістяківський бачив насамперед людину, яку треба виправляти вживанням доцільних заходів, оскільки «*і найбільший злочинець здатний до виправлення*». Він застерігав, що три чверті злочинців - це жертви несправедного суспільного життя.

За радянської влади на родину Кістяківських було накинуто тінь забуття та замовчування. Навіть місце народження вченого в радянських довідкових джерелах зазначено з грубою помилкою, що довгий час заважало пошануванню його на малій батьківщині. Минуло майже двадцять років, як ми живемо в незалежній державі. Але, на жаль, досі немає належного пошанування цій могутній талантом людині. Немає у Києві й вулиці його імені. Хоч по вулиці Горького 14-б й стоїть старовинний будинок, у якому свого часу мешкала сім'я Олександра Федоровича Кістяківського, та на ньому немає меморіальної дошки. Є й могила О.Ф.Кістяківського з пам'ятником великому вченому на старих ділянках Байкового кладовища. А поряд могили двох його братів, дружини, дітей і внуків. В селі Городищі на Чернігівщині догниває під дощами старовинна козацька церква, у якій свого часу 23 роки служив батько О.Ф.Кістяківського. П'ять років тому городищенці відшукали могили його батьків і встановили на них хрести. До 170-ти річчя з дня народження вченого стараннями товариства «*Чернігівське земляцтво*», Менської районної ради та деканату юридичного факультету Київського Національного університету імені Т.Г.Шевченка в стінах університету був організований науковий круглий стіл, на якому виступило чимало вчених та аспірантів з ґрунтовними доповідями. Київська професура на чолі з деканом побувала і в Городищі, зустрілися з учнями місцевої школи.

Визначальною рисою діяльності Кістяківського було прагнення до встановлення природи існуючих правових інститутів і визначення ефективних механізмів їх використання на користь суспільства. Безперечною його заслугою вважається те, що він одним з перших у вітчизняній науці став вивчати право як соціальне явище,

послідовно впроваджував у правові дослідження історико-соціологічний підхід. Він відстоював, зокрема, демократичні погляди на завдання кримінального покарання, одним з перших у вітчизняній науці поставив питання про необхідність скасування смертної кари. Саме тепер, коли для певної частини нашого суспільства гостро стоїть проблема вибору шляхів і методів обстоювання власних прав, коли серед значної частини інтелектуалів поширилися ультраліберальні настанови, варто уважно подивитися на проблему політичного радикалізму очима одного з видатних представників української інтелігенції другої половини XIX ст. - Олександра Кістяківського.

1. *Смолій В.* Малий словник історії України / В.Смолій, С.Кульчицький, О.Майборода та ін. - К.: Либідь, 1997. - 464 с.

2. *Бутич І.Л.* Передмова // Кістяківський О.Ф. Щоденник (1874-1885): у 2-х т. / І.Л.Бутич. - Т.1. - К., 1994. - С.21.

3. *Кістяківський О.Ф.* Щоденник (1874-1885): У 2 т. / О.Ф.Кістяківський. - НАН України: Ін-т укр. археогр. / Упоряд. В.С.Шандра та ін. - К.: Наук. думка, 1995. - Т.2. (1880-1885). - 583 с.

4. *Линюк Л.* Мое друге я (До виходу "Щоденника" О.Ф.Кістяківського) / Л.Линюк // Сіверянський літопис. - 1998. - №2. - С.68-73.

5. *Ковальчук О.М.* Історико-соціологічна теорія права у працях О.Ф.Кістяківського / Матеріали науково-теоретичної конференції «Історія розвитку правової думки у Київському університеті у рамках святкування 165-ої річниці Київського університету імені Тараса Шевченка» // Вісник Київського університету. Юридичні науки. - К., 2000. - №39. - С.23-29.

6. *Ковальчук О.М.* Викладання теорії права в перші роки заснування Київського університету / О.М.Ковальчук // Вісник Київського університету. Юридичні науки. - 1990. - №31. - С.79-81.